

Hákon Jensson

Fornleifaskráning vegna skógræktar í Fellshlíð í Eyjafjarðarsveit.

Búnaðarsamband Eyjafjarðar

Rannsóknarskýrslur 2022/3

BÚNAÐARSAMBAND
EYJAFJARÐAR

Forsíðumynd: Fellshlíð, mynd tekinn í norð-vestur.

©Hákon Jensson
Búnaðarsamband Eyjafjarðar,
Akureyri 2022/3

EFNISYFIRLIT

INNGANGUR.....	1
TILGANGUR FORNLEIFASKRÁNINGAR.....	1
AÐFERÐIR.....	3
FELLSHLÍÐ.....	3
FORNLEIFASKRÁ.....	4
SAMANTEKT.....	6
HEIMILDASKRÁ.....	7

1. Inngangur

Skýrsluhöfundur var beðinn um að annast fornleifaskráningu vegna skógræktar í Fellshlíð í Eyjafjarðarsveit. Afmarkað skógræktarsvæði er talsvert upp í fjallshlíðinni í órækt fyrir ofan túnin. Heildarstærð svæðsins er 16,46 ha og skiptist í tvo hluta þar sem minni hlutinn sem er 3437 fm liggur vestan við stærra svæðið norðan við tún.

Ekki hafði farið nein fornleifaskráning fram áður af svæðinu en til voru drög af skráningu sem aldrei var lokið við. Farið var í vettvangsathugun í byrjun maí en þar sem snjór huldi hluta af svæðinu var farið aftur í lok maí. Skýrsluhöfundur vill þakka heimildarmanni fyrir góðar upplýsingar um svæðið.

Verkefnisnúmer Minjastofnunnar Íslands: 2762.

2. Tilgangur fornleifaskráningar

Megin markmið fornleifaskráningar er að tryggja varðveislu menningararfsins ásamt því að gera bæði sveitarfélögum og Minjastofnun kleift að móta stefnu í minjavörslu.¹ Til þess að fyrirbyggja að minjar verði fyrir skemmdum við framkvæmdir þá voru sett lög ákvæði að skráning á menningarminjum eigi sér stað áður en gengið sé frá deiliskipulagi eða aðalskipulagi. Jafnframt að sá kostnaður sem hlýst af við skráninguna skuli leggjast á þann sem ber ábyrgð á skipulagsgerðinni í samræmi við skipulagslögin.²

Í lögum um menningarminjar frá árinu 2012 í I. kafla, 3. grein er ítarleg upptalning á menningarminjum en samkvæmt þeim eru: „Fornminjar samkvæmt lögum þessum eru annars vegar forngrípir og hins vegar fornleifar.

Forngrípir eru lausamunir 100 ára og eldri sem menn hafa notað eða mannaverk eru á og fundist hafa í eða á jörðu eða jökli, í vatni eða sjó. Skip og bátar frá því fyrir 1950 teljast til forngrípa. Til forngrípa teljast einnig leifar af líkömum manna og hræjum dýra sem finnast í fornleifum, svo sem fornum haugum, dysjum og leiðum.

Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem:

- a. búsetulandslag, skrudgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bæn húsa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum,
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri,
- c. tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita,
- d. vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi,

¹ Heimasíða Minjastofnunnar.

² Heimasíða Minjastofnunnar.

- slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra,
- e. virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum,
 - f. þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð,
 - g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum,
 - h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið,
 - i. skipsflök eða hlutar þeirra.
 - j. Fornminjar njóta friðunar nema annað sé ákveðið af Minjastofnun Íslands.”³

Varðandi verndun á fornleifum þá er því lýst nokkuð ítarlega í VI. Kafla, 21. grein að: „Fornleifum, sbr. 3. mgr. 3. gr., jafnt þeim sem eru friðlýstar sem þjóðminjar og þeim sem njóta friðunar í krafti aldurs, má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi, framkvæmdaraðili né nokkur annar, spilla, granda eða breyta, hylja, laga, aflaga eða flytja úr stað nema með leyfi Minjastofnunar Íslands.

Eigendur og ábúendur jarða skulu hlúa að fornleifum á landareignum sínum og viðhalda umhverfi þeirra eftir því sem sanngjarnt getur talist. Minjastofnun Íslands er skylt að veita ráðgjöf og leiðbeiningar í því sambandi.”⁴

Þar sem fornleifar eru til staðar þá er ágætt að skoða svo VI. kafla, 22 grein í lögum um menningarminjar en þar er skýrt tekið fram að: „Fornleifum sem eru friðlýstar skal fylgja 100 metra friðhelgað svæði út frá ystu sýnilegu mörkum þeirra og umhverfis nema kveðið sé á um annað. Hvers konar röskun, byggingarframkvæmdir eða aðrar framkvæmdir á friðhelguðu svæði umhverfis friðlýstar fornleifar eru óheimilar án leyfis Minjastofnunar Íslands. Friðhelgað svæði umhverfis aðrar fornleifar, sem ekki eru friðlýstar en njóta friðunar, skal vera 15 metrar nema annað sé ákveðið.”⁵

Þrátt fyrir að í fornleifaskráningunni finnist engar fornleifar þá er þó mikilvægt að hafa í huga VI. kafla, grein 24 í lögum um menningarminjar að: „Finnist fornminjar sem áður voru ókunnar, t.d. undir yfirborði jarðar, sjávar, vatns eða í jökli, skal skýra Minjastofnun Íslands frá fundinum svo fljótt sem unnt er. Sama skylda hvílir á landeiganda og ábúanda er þeir fá vitneskju um fundinn. Ef fornminjar sem áður voru ókunnar finnast við framkvæmd verks skal sá sem fyrir því stendur stöðva framkvæmd án tafar. Skal Minjastofnun Íslands láta framkvæma vettvangskonun umsvifalaust svo skera megi úr um eðli og umfang fundarins. Stofnuninni er skylt að ákveða svo fljótt sem auðið er hvort verki megi fram halda og með hvaða skilmálum. Óheimilt er að halda framkvæmdum áfram nema með skriflegu leyfi Minjastofnunar Íslands.”⁶

Frá árinu 2013 hefur Minjastofnun verið með staðlaða skráningu fyrir fornleifar. Tilgangurinn með því var sá að samræma gögn og hafa ákveðna kröfu um lágmarksgæði skráningar. Þar af leiðandi ættu framkvæmdaaðilar og skráningaraðilar að hafa nokkuð góðar upplýsingar um

³ Heimasíða Alþingis.

⁴ Heimasíða Alþingis.

⁵ Heimasíða Alþingis.

⁶ Heimasíða Alþingis.

kröfur Minjastofnunar til fornleifaskráningar til þess að hún geti tekið byggt sínar stjórnsýsluákvæðanir á.⁷

3. Aðferðir

Við skráningu fornleifa á staðnum var notast við skráningarstaðla Minjastofnunnar Íslands. Við undirbúningsvinnuna og úrvinnsluna var notast við ýmis konar heimildir og gögn, til dæmis loftmyndir frá Loftmyndum ehf. frá 1999 til 2018 á map.is, örnefnaskrár, örnefnasafn landmælinga og niðurlagsgögn frá Landmælingum Íslands. Til var ófullfrágengin fornleifaskráning sem var notuð til hliðsjónar ásamt upplýsingum frá heimafólki. Þegar búið var að fara yfir allar þessar upplýsingar var svo vettvangsvinna þar sem gengið var skipulega um svæðið. Þar sem minjar fundust voru þær uppmældar með trimble tæki, mældar og ljósmyndaðar. Kortavinna var unnin í Microstation v8i með loftmynd frá Loftmyndum ehf. frá 1999.

Þrátt fyrir að það hafi verið gengið skipulega til verksins, verður að hafa það í huga að óþekktar fornleifar geta alltaf komið í ljós og verður þá að taka tillit til þess í framkvæmdunum.

4. Fellshlíð

Fellshlíð er rúmum 25 km frá Akureyri⁸ og stendur bærinn á milli tveggja smágilja rétt austan við Eyjafjarðarbraut en jörðin á land til vesturs að Eyfjarðará. Tún jarðarinnar eru að mestu leyti fyrir ofan veg (austan) og ná efstu spildurnar nokkuð hátt upp í fjallshlíðina.⁹ Beitiland er í fjallinu og svo tilheyrir þriðjungur af Ánastöðum og níundi hluti Finnastaða í Sölvadal Fellshlíð, eru þessi eyðibýli nýtt sem afrétt.¹⁰

Bærinn hét áður Öxnafellskot en fékk núverandi nafn árið 1954 en árið 1712 var Öxnafellskot hluti af Öxnafelli.¹¹ Ekki fundust neinar heimildir um Öxnafellskot í fornbréfum.¹² Í jarðarbók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns segir: „Auxnafellskot, partur af Öxnafelli. Bygt fyrir manna minni skamt suður frá heimatúninu, útskift einasta að túni og útslægjum.”¹³ Kostir og ókostir jarðarinnar sagðir vera sú sama og um heimajörðina Öxnafell.¹⁴

⁷ Heimasíða Minjastofnunnar.

⁸ Guðmundur, Jóhann og Valdimar, 2013, bls. 502 .

⁹ Guðmundur, Jóhannes og Kristján, 1993, bls. 904.

¹⁰ Guðmundur, Jóhannes og Kristján, 1993, bls. 904

¹¹ Guðmundur, Jóhannes og Kristján, 1993, bls. 904.

¹² Stefán, 2019, bls.1325.

¹³ Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín 10 bindi, bls. 280.

¹⁴ Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín 10 bindi, bls. 280.

5. Fornleifaskrá

Fornleifanúmer: 2762-01

Hnit: A540615.2 N554110.7 ISN93

Hlutverk: Varða

Tegund: Steinhleðsla

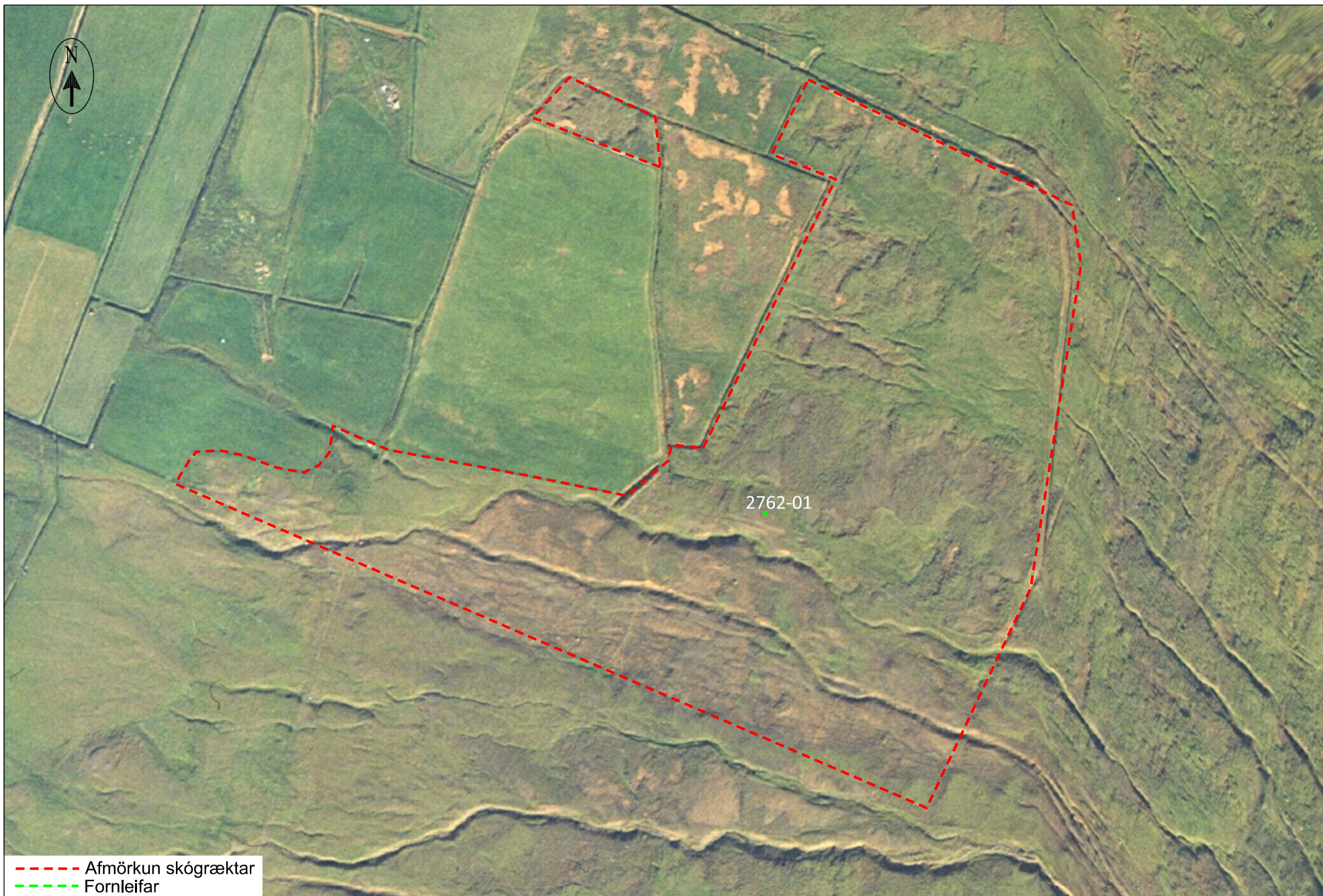
Í örnefnaskrá segir: „Suður af Kinnargrófarmel, sem áður er nefndur, er Tvívörðumelur, ofan við bæinn.”¹⁵ Við vettvangskönnun fundust leifar af vörðu vestast í mel sem er um 100 m ofan við skurð sem er á suð-austur horni af efsta túninu. Varðan var hrúnin og lágu steinarnir úr henni á um 1,8X0,75 m svæði og hæð vörðunnar þar sem hún var hæðst um 0,2 m. Gróður var farinn að vaxa yfir hana. Varða þessi hefur verið vel staðsett og hefur sést vel úr fjarlægð.

Mynd 1. Vörðubrot á vestur enda á mel, myndin er tekinn í vestur.

Eins og örnefnið „Tvívörðumelur“ gefur til kynna þá var gengið út frá því að önnur varða væri á svæðinu. Þrátt fyrir mikla leit þá fundust engin ummerki um aðra vörðu né staður sem var jafn hentugur fyrir slíkt mannvirki og vörðu leifarnar fundust á.

¹⁵ Örnefnaskrá, bls. 5.

--- Afmörkun skógræktar
 --- Fornleifar

nafn:	FELLSHLÍÐ	teikn. 30.05.2022 hj	Skýringar:
EYJAFJARÐARSVEIT	mælikv. 1:4000 í A4	Fornleifar innan afmarkaðs skógræktars -svæðis á Fellshlíð l.nr. 152593.	 BÚNAÐARSAMBAND EYJAFJARÐAR Óseyri 2, 603 Akureyri, s: 460 4477, netf: bugardur@bugardur.is Unnið eftir mynd nr.d505/d515 / gps mæl.frá Loftmyndir ehf. 1999

6. Samantekt

Svæðið sem var afmarkað fyrir skógrækt á Fellshlíð var nokkuð upp í fjallshlíðinni og því töluvert fyrir ofan bæjarstæðið og gamla túnið. Það voru því ekki miklar líkur á að finna mikið af minjum þarna. Heimildarmaður kannaðist ekki við af hafa séð neitt þarna þrátt fyrir að hafa gengið töluvert um svæðið.¹⁶ Ekki var hægt að sjá neitt á loftmyndum heldur. Í heimildum var það einungis örnafnið „Tvívörðumelur” sem gaf til kynna að eitthvað gæti verið á þessu svæði. Vörðubrot fannst á þessum slóðum og þrátt fyrir að nafnið gæfi til kynna aðra vörðu þá fannst hún ekki þrátt fyrir nokkuð mikla leit, né annar líklegur staður fyrir vörðu. Mikilvægt er þó að hafa í huga að þrátt fyrir að lítið hafi fundist á vettvangi er alltaf sá möguleiki fyrir hendi að fleiri minjar finnist þegar framkvæmdir hefjast. Verður þá að tilkynna fundinn til Minjastofnunnar sem tekur ákvörðun um framhaldið.

Akureyri, 3. júní 2022.
Hákon Jensson

¹⁶ Ævar Hreinsson, munnleg heimild.

7. Heimildaskrá

Árni Magnússon og Páll Vídalín. (1938). Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. Saurbæjarhreppur. tíunda. bindi. Kaupmannahöfn: Hið íslenska fræðafjelag. [Reykjavík: Sögufélagið.Ljósprentuð útgáfa 1987.

Guðmundur Páll Steindórsson, Jóhann Ólafur Halldórsson og Valdimar Gunnarsson (ritnefnd). (2013). Byggðir Eyjafjarðar 2010, Akureyri: Búnaðarsamband Eyjafjarðar.

Guðmundur Steindórsson, Jóhannes Sigvaldsson og Kristján Sigfússon (ritnefnd). (1993). Byggðir Eyjafjarðar 1990, síðara bindi. Akureyri: Búnaðarsamband Eyjafjarðar.

Heimasíða Alþingis. Lög um menningarminjar. Sótt af <http://www.althingi.is/altext/stjt/2012.080.html>. Skoðað 16.02.2019.

Heimasíða Minjastofnunnar. Skráning fornleifa. Minjastofnun Íslands. (2013). Sótt af <http://www.minjastofnun.is/minjar/skraning-fornleifa/>. Skoðað 16.02.2019

Heimasíða Minjastofnunnar. Skráningarstaðlar fornleifa. Minjastofnun Íslands. (2013). Sótt af <http://www.minjastofnun.is/minjar/skraning-fornleifa/skraningarstadlar/>. Skoðað 16.02.2019

Stefán Aðalsteinsson. (2019). Eyfirðingar III Saurbæjarhreppur, síðari hluti. Akureyri. Sögufélag Eyfirðinga. Akureyri.

Örnefnaskrár:

Angantýr Hjörvar Hjálmarsson og Pálmi Kristjánsson. (MCMLVII). Örnefni í Saurbæjarhreppi. Öxnafell.

Heimildarmenn:

Ævar Hreinsson,1966, Fellshlíð, Eyjafjarðarsveit.